

Daniel Bubeník, *Vojáci císaře pána. Identity, prožitky a národní (po)vědomí českých účastníků první světové války*. Disertační práce, Praha FHS 2016.

Posudek disertační práce

Zájem Daniela Bubeníka je z mého pohledu součástí sympatického úsilí mladší a střední generace badatelů (Jiří Hutečka, Rudolf Kučera, Vojtěch Kessler a další) o nový, soudobým trendům humanitních věd adekvátnější pohled na fenomén války, v tomto konkrétním případě *Velké války*, jak tuto přelomovou konflagraci někteří současníci nazývali. Z výše uvedených autorů se pouze Jiří Hutečka explicitně hlásí ke konceptu nových vojenských dějin; badatelské úsilí většiny ostatních spíše vyplývá z poznání, že války a násilí ke kultuře lidstva neodmyslitelně patří. V tomto smyslu české bádání pouze dohání překotný badatelský boom na tomto poli v celosvětovém měřítku.

Práce je poměrně zdařile členěna a jednotlivé kapitoly dobře postihuje většinu nejdůležitějších fenoménů (identity, loajalita a konflikt loajalit, vztah k nepříteli, jinakost, genderová identita, maskulinita, strach, odvaha a zbabělost, morálka, agresivita, sexualita, tělesnost, nemoci, zranění, smrt).

Nevidím v zásadě problém v tom, že jsem byl jako historik požádán oponovat práci, jejíž oborově metodologická východiska leží poněkud jinde. Historici (historiky vojenství nevyjímaje) si, myslím, dnes dobře uvědomují nutnost trans- a interdisciplinárních přesahů do jiných oborů a metodologických přístupů. Čekal bych proto, že alespoň v náznacích zvolí podobný přístup badatel „z druhé strany“: brát v úvahu také historické hledisko se mi v tomto případě jeví jako nezbytné; bohužel se tak ovšem nestalo. Autor velmi úzkostlivě dodržuje pravidla a svůj metodologický koncept, z něhož – zdá se mi, že až programově – odmítá vykročit. Z pohledu historika tak autor při koncipování práce postupoval vlastně obráceně, než by měl: na prvním místě jeho uvažování stála metodologie (historická antropologie a sémantická diskurzivní analýza) a soubor pramenů (v tomto případě především deníkové záznamy); logickým vyústěním pak bylo koncipování výzkumných otázek jako výzkumu reprezentace jednotlivých fenoménů (identity, konflikt loajalit, gender, tělesnost) ve zkoumaném typu ego-dokumentů. Uvažování o těchto problémech v proklamovaném konceptu „dějin zdola“ – světa českého vojáka v zákopech první světové války – již proto stojí mimo metodologické a pramenné možnosti práce. Výsledky autorova bádání jsou tedy především „texty o textech“; tím se autor vzdaluje i konceptu historické antropologie a jeho práce je do jisté míry především prací textologickou. Na závěr se sice autor pokouší o induktivní zobecnění získaných poznatků, takový krok je však, podle mého názoru, z mnoha

důvodů, které se pokusím rozvést, poněkud problematický. To platí především o první až třetí kapitole, pojednávající o otázkách identit, konfliktu loajalit a jinakosti.

1) Prameny a literatura

Pokud bylo autorových cílem zkoumat konstrukty vybraných fenoménů v jednom typu ego-dokumentů, pak je v zásadě vše v pořádku. S poukazem na pokus o induktivní zobecnění na závěr práce jsem však přesvědčen, že pro poznání (českého) vojáka za první světové války je takový přístup nedostatečný. Vůbec nerozumím tomu, proč autor alespoň doplňkově, když již nic jiného, nepoužil plnohodnotnou škálu pramenů, které má badatel k dispozici: například k otázce praporů nesených při odchodech pochodových setnin (s. 57) či zpívaných písní existuje celá řada vydaných dokumentů úřední povahy; ty bylo možné využít i k otázce zpěvu národní hymny, přeběhlictví, národní identity atd. Úřední prameny by mohly být i vhodným (alespoň) korektivem při výzkumu sexuality. Také volbu jednoho jediného typu ego-dokumentů – deníkových záznamů – jako nejdůležitějšího typu využívaného pramene považuji za problematickou. Proklamovaným cílem práce byly válečné „dějiny zdola“. Je možné takové bádání založit téměř výhradně na takovém typu pramene, jehož původce je v naprosté většině (již z povahy samotné skutečnosti, že se rozhodl deníkové záznamy psát) svým způsobem součástí elity v širším slova smyslu (zvýšenou měrou to například platí pro původce z venkovského prostředí)? Tu si naopak myslím, že by bylo velmi vhodné využít (i při všech omezeních, které uvádí David Pazdera i autor) korespondenci. Jistě, vzhledem ke skutečnosti, že na rozdíl například od Německa se v našich archivech nějaký velký soubor takového typu pramene nenachází, by to bylo pracné, avšak nesmírně obohacující a přínosné. Jako problematickou vidím i skutečnost, že i pokud jde o deníkové záznamy, autor jich užívá jen opravdu poskrovnu a práce je fakticky vystavěna na analýze šesti až osmi (podle zkoumané problematiky) deníků. Jejich reprezentativnost (město – venkov, staří – mladí, svobodní – ženatí, řadový voják – důstojník) příliš neřeší. V práci (přestože na problém upozorňuje, s. 19) také nikterak neuvádí, jakým způsobem provedl takovou kritiku těchto pramenů (obzvláště vydaných), aby mohl zaručit, že všechny bez zvláštního upozornění citované pasáže jsou autenticky psané za doby války. Výběr literatury je na disertační práci podle mého názoru poněkud selektivní. Asi nejmarkantnějším důsledkem tohoto stavu je nadužívání práce Holmesovy, jakkoliv je na druhou stranu přínosné, že máme možnost korigovat Holmesovy závěry se „středoevropskou“ realitou. Zahraniční literatura měla být zastoupena mnohem hojněji a pestřeji. Mrzí mne také, že si autor ani neprošel kvalifikační práce, které s jeho výzkumem souvisí a které citují řadu původních ego-dokumentů (jen z mých žáků Petr Matějček o českých vojenských lékařích za první světové války, Ilona

Boháčková o fenoménu smrti v legiích, Martin Lundák, Tabák a cigareta za první světové války /vhodné k otázce stresu/ atp. Vynikající práce Barbory Hunčovské by v souvislosti s jinakostí upozornila na v práci zcela opominutý problém vztahu vojáků ke zvířatům, atp.).

2) Absence kontextu

Domnívám se, že markantním problémem celé práce je absence jakéhokoliv kontextu; nedokáži posoudit, zda tak autor činí neúmyslně, či záměrně. V každém případě je však skutečnost, že se autorovy interpretace pohybují ve „vzduchoprázdnu“, zásadním nedostatkem celé práce. Při elementární historické kontextualizaci, nebo alespoň při zohlednění odpovídající literatury, by autor nikdy nemohl myšlenku, že „v české společnosti patrně skutečně mohl vládnout duch jakési slovanské vzájemnosti a sympatií se Srbskem a s Ruskem, zejména doma v zázemí, daleko od fronty“, napsat tak váhavě a domněnkovitě. Stejně tak je velmi nepraktické, že v práci chybí jakékoliv chronologické údaje. V mnoha případech proto lze jen obtížně posoudit interpretační relevanci (například na s. 119 na pisatelově poznámce o obnově českého království podle mého názoru není nic zvláštního, vždyť to zástupci ruských Čechů požadovali v roce 1914 při známé audienci u cara, pokud ovšem taková poznámka nebyla zapsána koncem války – právě to se však nedozvíme).

Opomíjení kontextu mnohdy navíc způsobuje řadu vágních tvrzení a dohadů. S. 58an.: myslím, že by mělo být zřejmé, že navzdory přání císaře a vojenských elit od přelomu století „stará“ rakousko-uherská armáda již prakticky neexistovala a nacionální tendence zasáhly, podobně jako celou monarchii, i ji. Již před válkou jsme tak svědky řady národnostních afér spojených s armádou (například známé aféry „zde“ a „jelen“); přihlášení se k češtví během války nebylo v tomto světle tedy zase až tak překvapivé; za určitých podmínek dokázala navíc i rakousko-uherská armáda s národní, zemskou a lokální identitou pracovat, a to i v předchozích válkách. S 62aj.: pokud jde o vnímání Maďarů jako „cizích“ myslím, že by pro posouzení celé situace bylo dobré vědět, zda se jednalo o příslušníky rakousko-uherské armády, anebo o honvédy. S. 63: myslím, že je vyloučeno, že by vyčlenění Bosňáků z množiny „naši“ bylo způsobeno tím, že „tato [anexe] zahraničně-politická problematika nevstoupila do obecného povědomí obyvatel“, poněvadž je nepravděpodobné, že by pisatel deníku o příslušnících těchto elitních rakousko-uherských jednotek (něco na způsob britských Gurkhů; srv. slavný pochod Die Bosniaken kommen) nevěděl. Spíše je to skutečně důsledek, jak autor také uvádí, jejich všeobecné i vnějškové jinakosti. S. 88: u náboženské identity bych zvažoval původ pisatele (město – venkov, Čechy – Morava). S. 129: já si myslím, že označení „Moskali“ pisateli rezonovalo především díky regionu, v němž se pohyboval (dnešní Polsko a Ukrajina). S. 134: „Helmice jim dodávají jaksi hrozivého vzezření“: není vůbec jisté, zda

pisatel psal o „ocelových helmicích“, klidně to mohly být „pikelhaubny“, a ty byly nejčastěji nekovové, ale tady by opět leccos napověděla datace...S. 139: „Tót nem ember“ – jde přece o staré maďarské rčení, nerozumím autorově váhavé formulaci.

3) Formální zpracování

Vadí mi, že autor někdy opomíjí věci, které lze velmi jednoduše dohledat. Např. Ruskoje slovo byl ruský liberální deník, jehož články jsou dokonce na internetu, proč tedy o něm napsal: „...předpokládám, že se jednalo o nějakou tiskovinu, poskytovanou českým vojákům v ruském zajetí“? Citace z pramenů jsou kvalitně zpracované, není však jasné, proč je deník Čadského (s. 110) transliterován, namísto správnější transkripce, která v práci jinak převažuje (viz Ivan Šťovíček a kol., Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti, Praha 2002). O rakousko-uherské armádě píše autor často jako o „rakouské“ armádě.

4) Přednosti práce

Hlavní a nespornou předností práce je autorův pokus nahlédnout svět obyčejného vojáka velké války „zdola“, avšak za pomoci jiných, propracovanějších metodologických východisek než jen mechanickým uplatněním konceptu tzv. dějin každodennosti. Z tohoto pohledu považuji za nejzdařilejší a nejpřínosnější ty části práce, které se zabývají otázkou genderu a tělesnosti, v nichž přece jen zmíněný nedostatek historického kontextu tolik nechybí. Vysoce oceňuji autorovu vyzrálou schopnost interpretace pramenů. Práce přinesla, podle mého názoru zejména v pasážích o genderu a tělesnosti, řadu v české historiografii dosud neznámých skutečností; navíc velmi detailně koriguje Holmesovu práci o chování člověka v bitvě, jejíž limity spočívají především v jejím západoevropském a anglosaském ukotvení.

5) Závěr

Práce Daniela Bubeníka je sympatickým pokusem uchopit dějiny první světové války „zdola“ novým, neotřelým a moderním způsobem. Podle mého názoru se mu to zdařilo jen zčásti: práce na mne působí jakoby uspěchaným a nedotaženým dojmem. Na druhou stranu autor podle mého názoru splnil podmínky kladené na disertační práci a **doporučuji ji proto k obhajobě.**

V Praze, 4. 9. 2016

prof. Ivan Šedivý